

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

БІЛА Світлана Олексіївна

УДК 351.82

**СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА
В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

25.00.05 – галузеве управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українській Академії державного управління при Президентові України.

Науковий консультант - доктор економічних наук, професор
БОДРОВ Володимир Григорович,
Українська Академія державного управління
при Президентові України,
завідувач кафедри економічної теорії та історії економіки.

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління
РИЖИХ Василь Миколайович,
Адміністрація Президента України, завідувач відділом контролю
виконання актів і доручень Президента України
Головного контрольного управління;

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України
БЕЗЧАСНИЙ Леонід Костянтинович,
Інститут економіки Національної академії наук України,
заступник директора з наукової роботи;

доктор економічних наук,
доцент кафедри політичної економії
КВАСНЮК Борис Євгенович,
Інститут економічного прогнозування Національної академії наук
України,
заступник директора з наукової роботи.

Провідна установа - Економічний науково-дослідний інститут Міністерства економіки
України (м. Київ), відділ проблем економічної стратегії, прогно-
зування та регулювання економіки, м. Київ.

Захист відбудеться 25 червня 2002 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.810.01 в Українській Академії державного управління при Президентові України за адресою: 03057, м. Київ-57, вул. Ежена Потье, 20, к. 201.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Української Академії державного управління при Президентові України за адресою: (03057, м. Київ-57, вул. Ежена Потье, 20).

Автореферат розісланий 23 травня 2002 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.К. Майборода

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У світовій господарській практиці державна структурна політика стала одним з визначальних чинників стійкого макроекономічного зростання, забезпечення його ефективності, стабільності й соціальної спрямованості. Про це наочно свідчать прогресивні структурні зрушення в післявоєнний період в економіці ряду країн Заходу й Сходу, зокрема США, Великобританії, Німеччині, Японії та інших. Разом із тим остаточно була доведена неспроможність структурної політики в межах адміністративно-командної системи, передусім колишнього СРСР, деформації соціально-економічного розвитку якого стали вихідною базою для формування сучасної структури економіки України й перетворились на основну перешкоду до її входження у світовий ринковий простір як високотехнологічної, конкурентоспроможної держави.

За таких умов, розробка наукових засад сучасної, адекватної ринковим перетворенням структурної політики в Україні набуває особливої ваги. Саме з нею пов'язаний комплекс специфічних завдань перехідного періоду – від формування сучасного ринкового середовища до подолання екстенсивного типу розвитку, глибокої деформації економіки, втрати нею соціальної спрямованості. Реалізація цих завдань вимагає активних заходів державного управління процесів кардинальної структурної перебудови економіки, у тому числі й на різних її рівнях: соціальному, галузевому, регіональному, відтворювальному, зовнішньоекономічному, з урахуванням їх взаємовпливу, функціональної взаємозалежності, тобто на основі системного комплексного науково-практичного підходу.

Застосування для відродження національної економіки окремих рекомендацій у межах загальновідомих на Заході макроекономічних моделей (переважно неоліберальних) без урахування специфічних особливостей перехідного періоду призвели до глибокої затяжної кризи, яка в Україні супроводжувалась посиленням дії негативних чинників, що й досі гальмують процес стабілізації економіки і її сталого зростання. Серед них – брак грошово-кредитних, головне, інвестиційних ресурсів, зовнішня й внутрішня заборгованість, залежність від імпорту енергоносіїв, різке зростання тінізації економіки, посилення соціальної несправедливості в суспільстві й інші явища, подолання яких неможливе без підвищення активної регулюючої ролі держави, передусім упровадження структурної політики.

За цих обставин невідкладним завданням розробки наукових засад державного управління стає теоретико-методологічне обґрунтування структурної політики в умовах перехідного періоду. Фактично, виникла потреба у формуванні нової парадигми структурних перетворень і відповідного розуміння природної сфери державної активності. Насамперед ідеться про цілі, об'єкти, механізми й інструменти державного регулювання структурних зрушень, визначення критеріїв їх ефективності з погляду соціальної спрямованості процесів суспільної трансформації, “структурний ефект” у цілому.

Особливого науково-практичного значення набуває виокремлення проблематики інституційних реформ, передусім в аспекті створення в Україні сучасної соціально-орієнтованої ринкової економіки й дотримання норм соціальної справедливості в суспільстві. Вирішення цих питань залежить від забезпечення інноваційно-інвестиційного типу економічного зростання, подолання “іміджу” другосортної держави, промислове виробництво якої має переважно сировинну, напівфабрикатну орієнтацію. Лише на таких підставах можна сподіватися на віднайдення Україною власної ніші в міжнародному поділі праці, її входження до Європейського співтовариства на правах рівноправного партнерства.

Актуальність науково-практичної розробки проблем державної структурної політики засвідчують численні гострі дискусії навколо них. Ґрунтовне дослідження різних аспектів цієї тематики здійснюють у своїх працях відомі українські вчені: О.М. Алимов, Ю.С. Архангельский, Ю.М. Бажал, Л.К. Безчасний, В.Г. Бодров, П.П. Борщевський, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, С.І. Данилишин, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, П.С. Єщенко, Б.Є. Кваснюк, В.Е. Коломойцев, В.І. Кононенко, І.І. Лукінов, А.Ф. Мельник, І.Р. Михасюк, В.М. Рижих, Л.Г. Чернюк, А.А. Чухно, І.С. Ястремський та інші.

На основі всебічного аналізу набутого досвіду структурних перетворень в економіці України та їх наукового осмислення й узагальнення в дисертації пропонується комплексна концепція теоретико-методологічних засад і практичних аспектів реалізації структурної політики держави в умовах глибоких суспільних трансформацій перехідного періоду.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилося в межах Комплексного наукового проекту Української академії державного управління при Президентові України “Державне управління та місцеве самоврядування” (номер державної реєстрації 0200U0041030); пов’язане з темою “Механізми регулювання ринкової економіки” (номер державної реєстрації 0101U003345), в розробці якого здобувач брав безпосередню участь як науковий співробітник кафедри економічної теорії та історії економіки УАДУ.

Метою дослідження є узагальнення й оцінка результатів структурної переорієнтації економіки України в 90-х рр. ХХ ст., її відповідності критеріям розбудови сучасного конкурентоспроможного соціально-орієнтованого ринкового господарства; удосконалення теоретико-методологічних засад формування структурної політики в Україні й визначення пріоритетних напрямів і методів реалізації структурних зрушень у системі державного регулювання економіки на початку ХХІ ст.

Досягнення мети здійснювалось у результаті послідовного розв’язання таких **завдань**:

– здійснити порівняльний аналіз теоретико-методологічних засад структурної політики держави в різних економічних системах у їх історичному розвитку (вітчизняний і світовий досвід); виявити відповідність сучасних теорій стабілізації і макроекономічного зростання завданням суспільної трансформації в Україні;

– дослідити різні концептуальні підходи до структурної політики, що склалися в Україні в 90-і рр. XX ст., оцінити її науково-практичну спроможність і виявити перспективні напрями реорганізації системи державного управління з метою підвищення ефективності структурних перетворень на сучасному етапі;

– визначити ступінь ефективності державного регулювання процесу оптимізації відтворювальної структури економіки України, основні напрями й механізми вдосконалення державної податкової, тарифної, бюджетної та інвестиційної політики в умовах подальшої лібералізації господарської діяльності; виконати відповідні прогностичні розрахунки;

– встановити на основі економетричних досліджень та макроекономічного моделювання головні тенденції у формуванні галузевої структури промислового комплексу України в перехідний період; фактори, що їх визначають; перспективність цих тенденцій, відповідність критеріям структурної перебудови економіки України;

– виявити результативність адміністративних і економічних важелів державного впливу на забезпечення регіоналізації структурної політики в Україні, обґрунтувати шляхи й засоби підвищення їх ефективності;

– розкрити зміст, ефективність і подальші напрями інституційних реформ, перетворень, перебудови системи відносин власності, створення сприятливого конкурентного й інноваційно-інвестиційного середовища, відповідної фінансової інфраструктури, поглиблення структурних зрушень у соціальній сфері; визначити можливості й заходи щодо посилення державного впливу на активізацію цих важливих чинників структурних суспільних перетворень;

– з'ясувати вплив інтеграційних процесів на формування нових пріоритетів структурної політики в Україні й напрями її корекції відповідно до вимог стратегічної мети інтеграції з ЄС.

Об'єктом дисертаційного дослідження є структурна перебудова економіки України у процесі суспільної трансформації в 90-ті роки XX – на початку XXI ст.; відповідні нормативно-законодавчі документи цього періоду, державні програми соціально-економічного розвитку республіканського й місцевого рівня, звіти, експрес-інформація Держкомстату, міністерств, відомств України, інших державних установ. *Об'єктом дослідження* є також наукові праці й методичні розробки як вітчизняних, так і іноземних учених (монографії, статті, матеріали конференцій); матеріали незалежних аналітичних центрів і міжнародних інституцій (Всесвітній банк, Міжнародний фонд “Відродження” тощо) в яких дається незалежний науковий аналіз структурних перетворень в Україні та їх ефективність.

Предметом дослідження є аналіз структурної політики в системі державного регулювання економіки та її наукового забезпечення протягом перехідного періоду; оцінка доцільності й своєчасності впроваджуваних державою заходів з подолання диспропорційності розвитку на відтворю-

ривальному, галузевому, регіональному рівнях української економіки, зв'язку цих перетворень з інституційними й суспільними реформами в Україні.

Методи дослідження. У дисертації використано комплексний міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на сучасних теоретико-методологічних засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук – логіки, філософії, соціології тощо.

У роботі використовуються такі методи:

- історичний і логічний – для дослідження ретроспективи еволюції постановки проблеми й спадкоємності в її розв'язанні у вітчизняній та іноземній науковій літературі;
- системний підхід, що передбачає застосування методів аналізу, синтезу, класифікації, систематизації, складає основу всього дисертаційного дослідження, дозволяє з'ясувати й виокремити суть, складові, стан і напрями вдосконалення структурної політики в Україні;
- за допомогою економіко-статистичних методів у роботі подаються дані, які ілюструють динаміку основних показників соціально-економічного розвитку, виявляють їх найважливіші тенденції і закономірності, що дозволяє обґрунтувати рекомендації щодо управлінських заходів держави в галузі податкової, бюджетної, інноваційної політики тощо;
- застосування економетричного моделювання й прогнозування дозволяє виявити залежність між рівнем оподаткування й активізацією інвестиційних процесів, з'ясувати їх вплив на прискорення оптимізації відтворювальних, галузевих пропорцій структури української економіки, зробити прогнозні розрахунки макроекономічних показників по Україні на 2002-2003 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному, системному аналізі структурної політики як багатоієрархічного явища, одного з найважливіших чинників суспільної трансформації. За результатами дослідження дається науково-практичне обґрунтування напрямів, тенденцій і критеріїв удосконалення структурної політики в системі державного регулювання економіки України на початку XXI століття.

У дисертації *вперше* у вітчизняній науковій літературі:

- встановлено, що для формування принципів сучасної структурної політики в Україні найбільш прийнятними є концептуальні теоретико-методологічні засади неоінституціоналізму, які дозволять повніше враховувати національну специфіку, поєднати мікро-, мезо- та макроекономічні пріоритети структурної перебудови, узгодити їх із соціальною, міжнародною сферами, системою державного регулювання, піднести структурну політику до інституційного рівня суспільної трансформації;
- доведено (за допомогою моделювання залежності між рівнем оподаткування й інвестиційними процесами), що головним чинником досягнення оптимальних відтворювальних пропорцій ВВП, створення ефективного попиту й досягнення стабільності макроекономічного зростання в Україні є податкова й бюджетна політика, яка до останнього часу гальмувала процеси структурної

перебудови в Україні, а основними заходами її вдосконалення визначено суттєве зменшення оподаткування підприємств (податків на виробництво, непрямих податків) і домашніх господарств, зменшення управлінських витрат і збільшення інвестиційної складової у видатках бюджету, скорочення пільг і субсидій, недопущення заборгованостей по пенсіях і заробітній платі працівників бюджетної сфери тощо;

– на основі виконаного економетричного моделювання вперше виявлена залежність динаміки обсягів виробництва за основними галузями промисловості України від змін в обсягах інвестиційних потоків державного походження і доведено, що однією з головних причин збереження галузевих деформацій – переважно сировинної і транзитної орієнтації сфери виробництва й послуг, загострення паливно-енергетичної кризи, різкого зменшення науково-інтелектуального потенціалу тощо, – є пасивна або неефективна інноваційно-інвестиційна політика держави, а заходами подолання цих та інших негативних явищ визначено: зростання обсягів і ефективності спрямування інвестиційних видатків бюджету й контроль за їх освоєнням, упровадження дієвої антимонопольної політики (насамперед за рахунок цінового й тарифного контролю за діяльністю монополістів), збільшення видатків у сфері нематеріального виробництва, передусім гарантованого фінансування освіти й науки з метою відродження науково-інтелектуального потенціалу України;

– *удосконалено* підходи до вирішення проблеми створення ефективних регіональних структур економіки України, мінімізації значної економічної і соціальної диференціації у розвитку регіонів, обґрунтовуються як основні складові принципово нової регіональної структурної політики: удосконалення чинного законодавства з метою врегулювання міжбюджетних відносин, чітке розмежування повноважень органів центрального управління й місцевого самоврядування і посилення дієвості останніх шляхом їх інформаційно-організаційного забезпечення, фінансової підтримки (насамперед за рахунок врегулювання питань розпорядження комунальною власністю, здійснення врівноваженої політики місцевих податків тощо);

– поглиблено аналіз тісного взаємозв'язку між інституційними реформами й формуванням критичної маси ринкових перетворень як специфічної особливості структурної політики в Україні; доведено, що грошова приватизація і залучення реальних інвесторів, демонополізація і законодавча підтримка конкуренції зумовлюють не тільки зміну галузевих пропорцій економіки, руйнацію витратної структури виробництва, але й трансформацію відносин власності й формування нової структури суспільства.

Набули подальшого розвитку :

– обґрунтування того, що для зростання обсягів довгострокових інвестицій як основного важеля структурної перебудови економіки першочергове значення має державне сприяння процесам капіталізації і концентрації грошових ресурсів (за рахунок податкової, кредитної політики); створення відповідної інфраструктури фінансового ринку, підтримка банків, бірж, інвестиційних

компаній і фондів, страхових установ, підвищення їх платоспроможності, забезпечення правової бази для розширення переліку послуг (строкові угоди, операції хеджування тощо);

– концепція обмеження масштабів тіньової (нелегальної) економіки за рахунок уточнення функцій державного управління й контролю за бізнесом, упровадження важелів регуляторної політики, усунення суперечностей у чинному законодавстві, його лібералізація тощо, унаслідок чого: зменшаться “ціна підкорення закону”, трансакційні витрати, припиниться перелив капіталу за кордон (через офшорні й фіктивні компанії), – тобто послабиться дія чинників, що “консервують” енерго-, матеріаломістку структуру українського виробництва і разом з тим за рахунок легалізації обігових коштів та інвестиційних ресурсів підвищаться можливості структурно-інноваційних зрушень і технічного переоснащення українських підприємств;

– положення щодо позитивного соціального ефекту в результаті структурної реорганізації виробництва: оновлення фізично й морально застарілого устаткування зменшить навантаження на робочі місця, що не потребують спеціальної підготовки працівників, і відповідно попит на низькокваліфіковану робочу силу; оптимізація співвідношення рівнів оплати праці за галузями, що сьогодні є досить слабким стимулом до структурних змін, сприятиме переливу капіталів і трудових ресурсів у перспективні, інноваційно зорієнтовані, наукомісткі сфери господарювання;

– уперше здійснено докладний аналіз мети, порядку утворення й напрямів фінансування європейських структурних фондів (Instrument for the Structural Policies for Pre-accession (ISPA); Special Action for the Pre-accession for Agriculture and Rural Development (SAPARD); EU PHARE; European Regional Development Fund (ERDF); European Social Fund (ESF); European Agriculture Guidance and Guarantee Fund (EAGGF); Financial Instrument for Fisheries Guidance (FIFG) на основі чого доводиться, що необхідною умовою вдосконалення структурної політики у напрямі досягнення конкурентоспроможності економіки України на світових ринках і входження у світові інтеграційні угруповання на засадах рівноправного партнерства (передусім до ЄС) повинно стати дотримання вимог, що висуваються до країн – членів ЄС, умов “Доступного Партнерства” (Accession Partnership – AP), з яких головні: посилення соціального захисту людини (створення нових робочих місць, перекваліфікація безробітних, підтримка молоді); дотримання раціональних структурних пропорцій у системі національного виробництва (насамперед - створення сучасної транспортної інфраструктури, дотримання екологічних норм і стандартів); удосконалення регіональної структури економіки, усунення існуючих регіональних диспропорцій тощо).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові висновки й узагальнення дисертаційного дослідження переважно доведені до рівня конкретних пропозицій, що робить їх придатними до застосування в практиці державного регулювання економіки з метою прискорення інституційних реформ, активізації процесів суспільної трансформації, мінімізації виявів диспропорційності на відтворювальному, галузевому, регіональному рівні національної еко-

номіки. Основні наукові розробки можуть бути використані органами державної влади при вдосконаленні галузевого й функціонального управління господарськими процесами, впровадженні дієвої структурної політики на загальнодержавному (республіканському, місцевому) рівнях. Матеріали дисертації доцільно використати в навчальному процесі, зокрема при підготовці магістрів державного управління.

Частину одержаних у дисертації наукових результатів уже використано Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України під час підготовки проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2002 р. (довідка № 11-55/270 від 7 листопада 2001 р.; довідка № 13-38/395 від 24 грудня 2001 р.) і при розробці Концепції інноваційного розвитку України (довідка № 13-38/395 від 24 грудня 2001 р.). Рекомендації і висновки, подані до Антимонопольного комітету України, використані при підготовці заходів щодо реалізації Указу Президента України “Про основні напрями конкурентної політики на 2002-2004 роки” (довідка № 04-969 від 1 березня 2002 р.).

Матеріали, викладені в аналітичних записках за результатами проведеного дисертаційного дослідження, були використані при підготовці зауважень і пропозицій до проектів Законів України “Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2002 рік”, “Про Державний бюджет України на 2002 рік” Комітетом з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій Верховної Ради України (довідка № 06-8/11-481 від 11 січня 2002 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались на республіканських і міжнародних наукових, науково-методичних і науково-практичних конференціях, зокрема: “Структурна політика і ринкова трансформація економіки України” (Київ, 22-25 вересня 1998 р.); “Ринкова економіка й стратегія безпечного розвитку особистості” (Санкт-Петербург, 14 жовтня 1999 р.); “Економічна теорія: сучасна парадигма та її еволюція на порозі ХХІ століття” (Київ, 1-2 березня 2000 р.); “Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання)” (Київ, 26-27 квітня 2000 р.); “Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки” (Київ, 19-20 вересня 2000 р.); “Strategii și modalitățile de intensificare a colaborării dintre Moldova și România în condițiile extinderii uniunii Europene spre est” (Chișinău, 28-29 septembrie 2000); “Розвиток демократії в Україні” (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.); “Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України” (Київ, 15-16 травня 2001 р.); на науковому семінарі “Сучасна економічна теорія та економічна політика”, що проводився під егідою Міжнародного фонду “Відродження” в Українській Академії державного управління при Президентові України (Київ, червень 2000 р.); на міжнародному науковому конгресі “Державне управління та місцеве самоврядування” (Харків, лютий 2001 р.).

Публікації. За темою дисертації опублікована 51 наукова праця (загальним обсягом 44,5 друк. арк.), у тому числі: 1 монографія (22,95 друк. арк.), 26 статей в українських наукових журналах і збірниках, що є фаховими за спеціальністю “Державне управління” (загальним обсягом 14,4 друк. арк.) і 7 статей за кордоном (Росія, Молдова) загальним обсягом 3,5 друк. арк. Протягом 1998-2001 рр. вийшло з друку 17 (сімнадцять) матеріалів і тез конференцій загальним обсягом 3,65 друк. арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Дисертація викладена на 506 сторінках: 394 сторінки основного тексту, 64 таблиці (47 у додатках), 35 рисунків (34 у додатках). Список використаних джерел містить 348 найменувань на 29 сторінках; 22 додатки подано на 83 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, його мета й завдання. Визначається об’єкт, предмет, наукова новизна, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, їх апробація.

Перший розділ – *“Роль держави в реалізації структурної політики за умов системних трансформацій українського суспільства у ХХ сторіччі”* – присвячений дослідженню закономірностей суспільної трансформації і визначенню ролі й місця структурної політики в теоріях державного регулювання економіки в українській і світовій науковій літературі. Показано, що в Україні найбільшої актуальності ці питання набули в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. – при переході капіталізму в монополістичну стадію його розвитку; за часів СРСР – при формуванні командно-адміністративної системи управління; починаючи з 1992 р. – у зв’язку з переходом постсоціалістичних країн до ринкової економіки.

Дослідження історико-економічного аспекту теми засвідчує, що в працях провідних учених кінця ХІХ – початку ХХ ст. (М. Тугана-Барановського, П. Струве, П. Фоміна й інших; “економістів-риночників” 20-х років (М. Кондратьєва, Б. Бруцкуса, М. Волобуєва й інших), а пізніше вчених, що опинилися в еміграції (С. Бородаєвського, Є. Гловінського, В. Тимошенка і інших) обґрунтувалися заходи податкової, митної, цінової, кредитної і антимонопольної державної політики, спрямовані на підтримку приватногосподарського інтересу, розвиток нормальної конкуренції, забезпечення вільного руху капіталу й інвестицій і створення тим самим сприятливих умов для формування збалансованої структури національного господарства. Зрозуміло, що такі перспективні наукові розробки не могли бути використані в умовах тоталітарної соціалістичної системи. Показано, що державна монополія в СРСР виключала будь-які альтернативи офіційній економічній і соціальній політиці, можливість вибору оптимального варіанта відтворювальних, галузевих, регі-

ональних пропорцій тощо. Домінували здогматизовані положення щодо провідної ролі I підрозділу суспільного виробництва порівняно з II підрозділом; теза про непродуктивність сфери послуг; абсолютний пріоритет централізованого управління тощо. Посилення структурних диспропорцій, що супроводжувало практичне втілення цих пріоритетів, сприяло поглибленню політичної кризи. Усі спроби здійснити радикальні економічні реформи в СРСР в часи “перебудови” також наштовхувалися на протидію монополії державної власності й засади командно-адміністративної системи управління. Це логічно призвело до ліквідації СРСР і проголошення незалежності молодих демократичних держав, у тому числі й України.

Відзначено, що з початком реального процесу перетворення суспільно-економічних відносин в Україні у формуванні теорії структурних зрушень визначились два альтернативні підходи. Перший базується на засадах ліберальної (монетаристської – для США, ордоліберальної – для Німеччини) традиції, що в принципі заперечує або істотно обмежує державне регулювання економіки й відповідно структурну політику як його складову. Другий підхід формується на засадах кейнсіанських і посткейнсіанських теорій, в яких структурна політика держави виступає як альтернатива недосконалості ринку, зумовлена вимогами кон'юнктури й пріоритетністю вирішення галузевих проблем. Прихильниками такого підходу є переважна більшість українських учених: О. Алимов, В. Бодров, А. Гальчинський, С. Гасанов, В. Геєць, С. Дорогунцов, В. Ємченко, П. Єщенко, Б. Кваснюк, В. Коломойцев, В. Кононенко, Д. Черваньов, І. Ястремський та інші. Вони вважають, що в перехідній економіці основні ринкові регулятори (ціни, прибутки, процентні ставки, валютний курс, грошові доходи населення тощо) деформовані, тому виникає необхідність активного застосування форм і методів не тільки опосередкованого (податкова, митна, кредитна політика), але й прямого державного регулювання (державні інвестиційно-інноваційні програми, бюджетне інвестування, контроль за цінами, передусім у монопольних утвореннях тощо). Тим самим досить чітко окреслена проблематика досліджень щодо методів державного регулювання структурних перетворень.

Водночас зберігається відчутна відмінність у підходах до визначення об'єктів структурної політики. Домінують класичні уявлення про зміст поняття “структура” в аспекті переважно галузевого поділу економіки. Насамперед ідеться про аналіз внутрішніх і міжсекторних взаємозв'язків галузевої макроструктури в моделі міжгалузевого балансу за схемою “витрати-випуск”, започаткованої в СРСР працями П. Попова, В. Немчинова і інших і розвиненої на принципово нових методологічних засадах В. Леонтьєвим у США. В Україні звітний міжгалузевий баланс за 1999-2000 рр. складено за системою національних рахунків (СНР), розробленою Держкомстатом України за методикою СНР ООН 1993 р. Однак наголошено, що інфляційні процеси й нерівномірні спади (зростання) виробництва й послуг деформують міжгалузеві потоки й роблять проблематичним застосування балансового методу для аналізу структурних зрушень в економіці України.

Академік І. Лукінов, наприклад, вважає, що високий ступінь формалізації в міжгалузевих балансах не відображає реальні процеси формування та дії складної системи ринкових відносин у цілому.

Широкого обговорення в економічній літературі України (пік публікацій у 1998-2001 рр.) набула й проблема диверсифікації посекторної і галузевої структури, характерна для економічних систем із високим рівнем індустріального розвитку (підтвердження гіпотези А. Фішера, К. Кларка й Д. Фурастьє про зростання питомої ваги науко- та інноваційно-зорієнтованих секторів економіки – послуги, освіта, інформація). На особливу увагу заслуговують розробки вчених, які пов'язують це питання з проблемою структурної трансформації промислового комплексу України, науковим обґрунтуванням перетворень у межах окремих галузей і відповідних заходів дієвої державної промислової політики (О. Алимов, Н. Гончарова, М. Міхно, В. Лобанов та інші).

На думку західних вчених (П. Ліндерт, М. Портер і інших), пріоритетною у формуванні структурної політики є концепція зростання конкурентоспроможності національних економік на зовнішніх ринках. Однак застосування такого критерію в чистому вигляді для України є проблематичним, оскільки обмеження або ліквідація виробництва в галузях, що не можуть конкурувати з імпортом (продукція машинобудування, виробництво устаткування, високих технологічних продуктів кінцевого призначення тощо) може надовго загальмувати її індустріальний розвиток. Українські вчені (Ю. Бажал, Л. Безчасний, А. Гальчинський, В. Геєць, П. Єщенко, Б. Кваснюк, В. Коломойцев, С. Онишко, А. Чухно та інші) слушно пов'язують підвищення конкурентоспроможності національної економіки в сучасних умовах із зростанням імпортозаміщуючих виробництв, відповідним спрямуванням структурної політики держави на їх інноваційне оновлення.

Поступово в українській науці відбувається усвідомлення необхідності багаторівневого підходу до визначення змісту самого поняття “структура економіки” (з урахуванням його складності й багатоієрархічності) і відповідно структурної політики; використання для цього методологічних засад найновішого наукового напрямку – синергетики. Поєднання методології синергетики з теорією систем та інституціональним підходом дозволить не тільки врахувати співвідношення й взаємозалежність між усіма елементами економічної системи, але й органічно поєднати їх з іншими чинниками й аспектами суспільного розвитку – правовими, соціологічними, екологічними, психологічними тощо. Особливого значення набуває запропонований неоінституціоналістами підхід, згідно з яким уся сукупність суспільних відносин розглядається з позицій раціонально мислячої “економічної людини” (*homo oeconomicus*), її суб'єктивної мотивації вибору відносно того, учасником яких інститутів та інституційних перетворень ринкової економіки їй вигідно бути. Така методологічна передумова лежить в основі формування контрактної (договірної) парадигми ринкових відносин і є доцільною для обґрунтування заходів економічної, в тому числі структурної політики держави в перехідний період.

У сучасних наукових розробках країн, що переживають суспільну трансформацію, на зміну спрощеним уявленням про ринок приходять його розуміння як складного структурно-рівневого утворення, що поєднує в собі інститути різного походження – фінансові, соціальні, правові тощо. Цей підхід, запропонований свого часу засновниками теорії соціального ринкового господарства (А. Мюллер-Армак, В. Ойкен, В. Репке, А. Рюстов) і продовжений їх сучасними послідовниками, плідно розвивають в Україні Л. Безчасний, В. Бодров, П. Єщенко, Б. Кваснюк, І. Лукінов, М. Меламед, А. Чухно; у Росії – Л. Абалкін, Р. Нуреєв, В. Стародубровський, А. Олійник, В. Орешин, О. Петров, А. Шестаков та інші. Вчені роблять наголос на тому, що застосування методології інституціоналізму передбачає врахування головної тенденції суспільної трансформації, яка полягає не в уніфікації, зведенні до універсальних моделей і форм розвитку, а в ускладненні економічних зв'язків між суб'єктами підприємництва, між державою і бізнесом, у розмаїтті форм господарювання і їх складових на всіх рівнях ринкового господарства. Отже йдеться про розвиток і поширення дії ринкових відносин у цілому, з метою утворення “критичної маси ринкових перетворень”, про зміни на інституційному рівні, що “пронизують” традиційні соціально-економічні структури й зумовлюють їх модифікацію відповідно до мінливих обставин перехідного періоду.

З огляду на зазначені науково-обґрунтовані пріоритети щодо змісту й упровадження структурної політики подано детальний аналіз існуючих проектів урядових програм структурної перебудови економіки України (СПЕУ). Показано, що перший проект (1995 р.), який охоплював період 1995-2015 рр., а також другий проект (1998 р.) “Програма структурної перебудови економіки України на середньостроковий період 1999-2003 роки”, були сформовані практично на рівні загальних концептуальних засад. Водночас у проекті 1998 р. вперше були проголошені такі важливі принципи структурної перебудови, як опора на власні ресурси; інноваційний тип розвитку; орієнтація на інтеграційні процеси. Пріоритетною стала теза про необхідність зростання ролі держави у проведенні активної структурної політики. Національними пріоритетами структурної перебудови визнано: підвищення конкурентоспроможності виробництва, збільшення експортного потенціалу держави; посилення соціальної орієнтованості економіки, освоєння нових конкурентоспроможних товарів народного споживання; реалізація енергозберігаючої моделі розвитку економіки; технологічне оновлення виробництва тощо. Водночас спрямованість капіталовкладень, що передбачалась проектом, фактично не відповідала виконанню цих завдань, слабо були представлені проекти виробництва продукції інноваційного призначення, проекти програми реструктуризації тощо.

Проект “Програма структурної перебудови економіки України на середньостроковий період 2001-2004 роки” (2000 р.) відрізнявся від попереднього якісно новими акцентами: проголошенням курсу на зміцнення позицій внутрішнього ринку на основі зростання платоспроможності населення; обґрунтуванням впровадження механізмів пільгового кредитування підприємств легкої і харчової промисловості з метою освоєння випуску нової конкурентоспроможної продукції; розвитку власної

сировинної бази легкої і харчової промисловості й запобігання неконтрольованому експорту сировинних ресурсів; визнання єдиним засобом для зростання конкурентоспроможності національної економіки на зовнішніх ринках комплексного фінансування інноваційних програм під кінцевий результат.

Урахування як недоліків, так і позитивних моментів існуючих проектів Програми СПЕУ й посилення тенденцій щодо економічного зростання зумовило розробку нової “Програми структурної перебудови економіки України на період до 2015 р.” (концептуальний варіант, Київ – 2001 р.). На відміну від попередніх, цей проект передбачає реалізацію завдань довгострокової структурної політики, а основним об’єктом структурного регулювання визнано реальний сектор економіки. З огляду на обмеженість в Україні інвестиційних ресурсів виокремлено три пріоритетні напрями: 1) підвищення структурної ефективності економіки; 2) розвиток конкурентного середовища; 3) прискорення інноваційної діяльності. Однак суттєвим недоліком проекту Програми СПЕУ (2001 р.) залишається надмірна деталізація етапів і темпів економічного зростання (2001-2005 рр. – у середньому 5,4 % за рік; 2006-2010 рр. – на рівні 6,8 % за рік; 2011-2015 рр. – до 6 % за рік), оскільки комплексні заходи, необхідні для практичного втілення таких прогнозів, у тому числі інноваційно-структурні зрушення, розвиток високотехнологічного виробництва, збільшення випуску продукції кінцевого споживання, а також питання їх фінансування, окреслені досить схематично.

У дисертації зроблено висновок, що внаслідок “кулуарності”, “закритості” проектів програм структурної перебудови економіки, їх широкого обговорення в наукових колах України не відбулося. Лише окремі вчені – В. Геєць, Ю. Архангельський, авторський колектив – О. Алімов, К. Гончарова, М. Міхно, В. Лобанов, В. Ємченко – згадують або аналізують положення цих документів. З огляду на це, у II, III й IV розділах дисертації зроблено спробу дослідити стан і потенціал усіх джерел фінансових (інвестиційних) потоків для потреб структурної перебудови економіки України, з’ясувати роль державного регулювання щодо активізації цього процесу.

У другому розділі – *“Структурна політика держави в контексті макроекономічної стабілізації”* – розкривається зміст структурної політики, спрямованої на оптимізацію відтворювальної, галузевої і регіональної структури економіки України.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що державне регулювання розподілу доходів між секторами економіки (яке відновлює валове нагромадження основного капіталу) у всьому світі визнається одним з базових чинників забезпечення розширеного відтворення виробництва, оптимізації його структурних пропорцій. Механізмом, що забезпечує цей процес є бюджетна й податкова політика. Показано, що існуючий в Україні протягом усього перехідного періоду податково-бюджетний перерозподіл доходів не сприяв формуванню оптимальних пропорцій відтворення ВВП: перерозподіл доходів від ефективно працюючих підприємств на користь нерентабельних, задіяння ринкових механізмів тільки на малих сегментах ринку, виведення тим самим зна-

чних фінансових ресурсів з обороту й посилення інфляційних коливань призвели до значних викривлень у відтворювальній структурі ВВП. Зосередження в 1992-1999 рр. державного макроекономічного регулювання переважно на формальних атрибутах і поточних проблемах трансформації (грошова реформа 1996 р., “паперова” приватизація тощо) призвело до втрати контролю за головними системними параметрами макроекономіки.

На основі аналізу статистичного матеріалу й розрахованих автором таблиць показано, що наслідком непомірного посилення податкового тиску на підприємства стало значне зменшення їх обігових коштів, тобто власних інвестиційних джерел. Це логічно призвело до відповідного скорочення реального нагромадження основного капіталу в секторі нефінансових корпорацій до 23,1 % у 1999 р. від обсягу 1992 р., і стало причиною посилення кризових явищ в економіці України в цілому.

Достовірність цих висновків засвідчує макроекономічна регресійна модель і оцінки рівнянь регресійної залежності, здійснених методом найменших квадратів за допомогою програми EVIEWS 3.1 (див. додатки). Результати моделювання підтверджують деструктивний вплив системи державного оподаткування, яка діяла до 1999 р., доводять, що протягом 1992-1999 рр. макроекономічна політика перерозподілу доходів між секторами економіки була зорієнтована переважно на збереження доходів сектора загального державного управління (ЗДУ) за рахунок посилення податкового тиску й зростання рівня нарахувань на заробітну плату при одночасному скороченні бюджетних інвестицій в економіку.

Таблиця 1.1

**Видатки консолідованого бюджету України на забезпечення процесу
відтворення ВВП (у відсотках до поточного року)**

Статті видатків	199 1	199 2	199 3	199 4	199 5	199 6	199 7	199 8	199 9	200 0	200 1
Видатки консолідованого бюджету на народне господарство	15,0	13,2	7,4	7,0	4,3	4,2	4,7	4,8	3,7	2,4	2,8
Державні капітальні вкладення й капітальний ремонт	3,5	6,7	5,0	6,5	4,4	2,6	2,6	2,6	1,9	1,7	2,6
Кінцеві споживчі витрати сектора ЗДУ	16,5	17,6	16,0	19,4	21,3	21,8	23,9	21,6	19,0	19,2	20,5

Дані табл. 1.1 засвідчують, що видатки консолідованого бюджету на потреби розвитку народного господарства України не лише зменшувались, але й структурно змінювались: усе менша їх частка мала пряму інвестиційну спрямованість, зростала лише частка державних кінцевих споживчих витрат, тобто на потреби управління тощо. Загальне скорочення бюджетних видатків і капітальних вкладень на народне господарство не компенсувалось зростанням відповідних витрат з боку підприємств через високий податковий тиск.

Звертається увага на подвійний супротивний ефект впливу зростання податкового навантаження на динаміку ВВП: з одного боку, цей чинник пригнічує товарне виробництво (виробництво валової доданої вартості (ВДВ) у галузях матеріального виробництва), з другого – викликає позитивний ефект у вигляді розвитку бюджетної сфери. Останнє, як доводить моделювання, є дієвим заходом державного регулювання відтворювальних пропорцій ВВП в Україні. Збільшуючи чи зменшуючи чисельність бюджетних працівників і ставки їх окладів держава суттєво впливає на споживчі процеси в економіці країни в цілому. Це дозволяє зробити висновок як про існування високого рівня залежності споживчих процесів саме від державного впливу, так і про можливість використання цього чинника для “розігріву” виробництва в майбутньому. Погашення державних боргів перед пенсіонерами й бюджетною сферою, як і зростання товарності сектора домашніх господарств, позитивно впливає на поживлення споживчих процесів і розвиток виробництва товарів народного споживання, викликає “мультиплікативний” ефект.

Показано, що формування галузевої структури економіки незалежної України відбувалося на основі глибоких деформацій виробництва й споживання, притаманних ще УРСР. Крім того, постійний негативний вплив на розвиток української економіки мало нерівномірне скорочення внутрішнього й зовнішнього попиту на національні товари й послуги внаслідок розриву інтеграційних і коопераційних зв’язків України з країнами СНД. Падіння виробництва в усіх галузях української економіки посилювалось зниженням цінової і нецінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції, зростанням обсягів імпорту іноземних товарів споживчого й виробничого призначення через непідготовленість лібералізації зовнішньої торгівлі.

Унаслідок постійного зниження державою в 1992-1998 рр. “витрат на народне господарство” й незадовільного використання іншого регулюючого важеля державного впливу – заходів податкової, тарифної, бюджетної, інвестиційної політики – на структурні зміни в бік зменшення питомої ваги енерго- й матеріаломістких галузей економіки, її галузева структура формувалася переважно під впливом попиту світового ринку на сировинні товари, напівфабрикати. Наведені в дисертації дані за період 1999-2000 рр. засвідчують, що протягом останнього десятиліття в Україні сформувалась галузева структура економіки, що характеризується як індустріально-аграрна, з непинним зростанням питомої ваги енерго-, матеріаломістких і екологічно небезпечних виробництв. Так, на

2000 р. обсяги виробництва в чорній металургії становили 27,4%, у машинобудуванні й металообробці – 13,4%, хімічній і нафтохімічній промисловості 5,9% до всієї промислової продукції.

У свою чергу сировинна орієнтація національного виробництва і його застаріла технічна база постійно загострюють в Україні питання паливно-енергетичного комплексу (ПЕК). Проведений у дисертації аналіз свідчить про зростання витрат енергоресурсів на одиницю ВВП, у результаті чого конкурентоспроможність вітчизняної продукції різко знижується. За 1991 – 2000 рр. енергоємність ВВП в Україні зросла майже в 1,3 р. і становила 1,17 кг у.п. на одну гривню, що в 5-6 разів вище, ніж у країнах – учасниках ОЕСР. При цьому, порівняно з 1990 р., на початок ХХІ ст. в Україні промислової продукції виробляється на 65-70% менше, але для підтримки інфраструктури діючих підприємств у робочому стані витрачається стільки ж енергії, скільки при повному завантаженні виробничих потужностей. Як наслідок – висока питома вага енергетичних галузей у загальній структурі українського виробництва. За підсумками 2000 р. електроенергетика становила 12,1%, а виробництво паливної галузі – 10,1% у загальному обсязі промислової продукції.

Однією з головних причин збереження галузевих деформацій в Україні визнані цінові зловживання підприємств-монополістів (у сфері ПЕК, металургійному виробництві тощо), які за допомогою завищених цін і тарифів постійно підривають нормальний розвиток відтворювальних процесів в інших галузях економіки. У роботі показано, що антимонопольна (конкурентна) політика України протягом усього перехідного періоду не відповідала потребам ринкової економіки й на сучасному етапі ще не сприяє процесам справедливого ціноутворення, створенню привабливого конкурентного середовища. Обґрунтовується думка про доцільність використання досвіду розвинутих країн світу, де найбільш поширеними методами державного регулювання монопольних цін є організація конкурсів для виходу на монопольний ринок і цінове регулювання діяльності безпосередньо на самому ринку, що відбувається шляхом контролю за нормою прибутку або безпосередньо за тарифами. Підкреслюється, що при переході до ринку й навіть за умов налагодженого ринкового господарювання підприємства й галузі-монополісти повинні залишатися під жорстким державним контролем при встановленні цін і тарифів. Цей чинник позитивно впливатиме на розподіл доходів і оптимізацію галузевих пропорцій у межах національної економіки.

При обґрунтуванні шляхів досягнення відповідності галузевої структури українського виробництва критеріям ефективності господарювання в розвинутих країнах світу підкреслено, що перед Україною стоїть складне завдання – знову пройти етап індустріалізації (але вже на новій технологічній основі) забезпечивши якісні зміни в структурі інвестицій і виробництва щодо переважного їх зростання в промисловості. Цей процес уже розпочався з другої половини 1999 р., про що свідчать тенденції в галузевій структурі промисловості України (див. табл. 1.2, розраховану за методикою СНР).

**Галузева структура випуску товарів і послуг в Україні в ринкових цінах
відповідного року (у відсотках до валового випуску відповідного року)**

Сектори економіки	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Валовий випуск	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
промисловість	49,6	56,3	56,3	49,1	47,2	45,3	42,0	39,4	40,4	43,1	43,9	46,9
будівництво	6,7	7,0	6,8	6,8	6,7	5,8	5,3	4,5	4,2	3,9	3,6	3,7
сільське господарство	18,2	17,0	13,3	15,3	12,7	13,0	14,4	13,9	13,9	12,5	13,6	14,0
Разом: (промисловість, будівництво, сільське господарство)	74,6	80,4	76,4	71,2	66,6	64,0	61,7	57,7	58,5	59,4	61,1	64,7
транспорт і зв'язок	5,4	5,1	7,1	7,5	6,9	8,2	9,2	9,1	8,7	7,8	8,4	8,1
послуги без сфери обігу й транспорту	13,9	14,3	13,9	14,5	16,9	17,8	17,8	19,4	18,0	17,1	15,7	13,9
з них: охорона здоров'я	2,1	2,3	2,9	2,2	3,4	3,6	3,4	3,5	3,0	2,3	2,1	2,0
освіта	2,2	2,6	3,2	2,2	3,0	3,4	3,1	3,0	2,8	2,7	2,6	2,6
наука	1,6	1,5	1,0	0,6	0,9	0,7	0,8	0,9	0,9	0,8	0,7	0,0
Разом: (охорона здоров'я, освіта, наука)	5,9	6,3	7,1	5,0	7,2	7,7	7,3	7,4	6,6	5,7	5,5	4,6

За прогнозними оцінками процес насичення промислового й товарного виробництва (в обсягах на душу населення) до рівня розвинених країн світу відбуватиметься впродовж наступних семи-десяти років і лише після цього в Україні очікується становлення постіндустріального суспільства з принципово новою структурою економіки, де питома вага послуг, у тому числі освіти й науки почне неухильно зростати. Саме остання тенденція розглядається в роботі як необхідна умова й матеріальне підґрунтя для забезпечення інноваційно-інвестиційного типу економічного зростання, активізації структурно-інноваційних зрушень у промисловості й підвищення конкурентоспроможності економіки України.

Уперше досліджено ефективність державного впливу на розвиток української промисловості в умовах перехідного періоду. Виявлено залежність показників зміни обсягів виробництва промислової продукції, річних змін реального промислового випуску за основними галузями економіки України (будівництво, транспорт і зв'язок, дорожнє господарство тощо) від обсягів інвестиційних потоків державного походження, видатків бюджету на потреби промислового розвитку. За допомогою економетричних моделей (наводяться в додатках у кінці дисертації) виявляється пряма залежність між індексами реальних обсягів товарного випуску галузей економіки України й індексами реальних обсягів видатків консолідованого бюджету на народне господарство, а також реальними індексами освоєння інвестицій в основний капітал за рахунок централізованих капітальних вкладень державного бюджету. Доведено негативний вплив державного регулювання на структурні перетворення в товарному виробництві країни, в тому числі у виробництві послуг через скорочення бюджетних видатків, включаючи централізовані капітальні вкладення.

Найбільш складним об'єктом державного управління в контексті макроекономічної стабілізації є регіональна економіка. Показано, що однією з найважливіших для сучасного регіонального розвитку в Україні є проблема диспропорцій, більшість з яких виникла ще за часів УРСР: відставання сільських, малих міських поселень від великих міст за рівнем економічного й соціального розвитку; розбіжності галузевої структури економіки в різних регіонах; деформація статевовікової структури населення регіонів; демографічні проблеми тощо. В умовах перехідного періоду диспропорційність регіонального розвитку швидко посилювалась і спричинила низку соціально-економічних проблем. Так, за показником ВДВ на душу населення станом на початок 2001 р. максимальний розрив (Чернівецька обл. – 1,5 тис. грн і м. Київ – 5,8 тис. грн) становив 3,9 рази порівняно з 2,7 у 1996 році.

Диференціація посилюється і за рахунок різної конкурентоспроможності регіонів на зовнішніх ринках. Так, за січень – червень 2001 р. питома вага промислової продукції Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей і м. Києва дорівнювала 63,2% загальноукраїнського експорту (його основну частину складає експорт руди, металопродукції і продукції хімічної промисловості). Частка ж інших регіонів (майже третина), не досягла й 1% від загальнодержавних обсягів експорту. Звертається увага на те, що промислове виробництво двадцяти областей України залежить від стану роботи однієї-двох галузей (особливо це стосується Сумської, Чернівецької, Луганської, Житомирської областей). Підкреслено, що структурні диспропорції на галузевому рівні зумовлюють і суттєві відмінності в оплаті праці. Диференціація прослідковується і щодо залучення іноземних інвестицій: 8,8 дол. США на душу населення в Чернівецькій області проти 466,3 дол. США в м. Києві (станом на 1 жовтня 2000 р.).

Посилення виявів диференціації соціально-економічного розвитку регіонів вимагає негайного запровадження дієвої регіональної структурної політики. Особливого значення у зв'язку із цим

набуває зміцнення бази формування місцевих фінансів, делегування в регіони значної частини управлінських функцій центру, розвиток місцевого самоврядування. Дієвість місцевої влади залежить від урегулювання міжбюджетних відносин, визначення статусу комунальної, муніципальної власності й установа законодавчого права користування нею; від зваженої політики місцевих податків і зборів.

Доводиться, що метою структурної трансформації на регіональному рівні має бути збалансування галузевих пропорцій, удосконалення коопераційних зв'язків між економікою різних регіонів. Як найважливіший аспект структурної політики на регіональному рівні розглядається досягнення позитивних зрушень у показниках рівня життя населення, подолання майнового розшарування тощо. Її найдієвішими складовими залишається розвиток вільних економічних зон (ВЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР), природно-господарська збалансованість регіону, охорона навколишнього середовища й природних ресурсів, вирішення екологічних проблем. Обґрунтовується необхідність державних заходів щодо забезпечення рівноваги на регіональному ринку праці, досягнення збалансованості робочих місць і пропозиції робочої сили шляхом підтримки оптимальних міжрегіональних зв'язків, всебічного розвитку кооперації й сприяння посиленню інтеграційних процесів.

Посилення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів поглиблює і процес їх дезінтеграції: високий рівень економічних зв'язків станом на кінець 1999 – 2000 рр. було зафіксовано лише між Донецькою, Дніпропетровською, Луганською і Запорізькою областями. У дисертації проведено аналіз пропозиції щодо зміни ситуації шляхом здійснення адміністративно-територіальної реформи. Спрогнозовано очікувані наслідки передбачуваного укрупнення регіонів (створення, замість існуючих, 6-8-и економічно самодостатніх регіонів). Доводиться, що таке укрупнення регіонів на сьогодні не має достатніх об'єктивних передумов. Відомо, що при низькому рівні розвитку продуктивних сил країни завжди виникають “відцентрові тенденції”, тобто прагнення до розмежування, дезінтеграції, відокремлення фінансової та економічної бази регіонів тощо. Адміністративне прискорення процесу об'єднання областей стане поштовхом до створення самодостатніх територіальних комплексів із замкненим циклом господарювання. Тобто замість дотаційних областей можуть виникнути ще більш проблемні для управління дотаційні регіони. Світовий досвід доводить, що лише за умов ліквідації суттєвої диференціації регіонального соціально-економічного розвитку з'являється й посилюється тенденція до інтеграційних процесів. Тобто поступове, цілеспрямоване зменшення такої диференціації залишається важливою умовою успішного здійснення структурних перетворень як на територіальному, так і на відтворювальному рівнях.

Третій розділ – *“Інституційні реформи як чинник активізації структурних перетворень в українському суспільстві”* – присвячено дослідженню специфічної особливості структурної політики в Україні – її спрямованості на формування критичної маси ринкових перетворень.

Наголошено, що інституційні реформи є неодмінною умовою оптимізації співвідношення факторів виробництва й формування нових структурних пропорцій на всіх рівнях національного господарства. Особлива увага приділена державному управлінню процесами приватизації як основного чинника структурних змін у відносинах власності. Розглянуті як позитивні, так і негативні наслідки початкового етапу приватизації в Україні (1992-1998 рр.). До перших віднесено ліквідацію монополії державної форми власності й поступове формування змішаної, багатоукладної економічної системи як гаранта й свідчення демократичної спрямованості суспільного розвитку. Наведені розрахунки динаміки зростання недержавного сектора економіки в промисловості, який за період з 1992 р. по 2000 р. зріс з 30% до 87,9%.

Разом із тим доводиться, що зосередження державної уваги виключно на високих темпах приватизації та її масовості автоматично не супроводжувалося відповідними якісними перетвореннями інституту власності: “паперова приватизація” 1992-1997 рр. не забезпечила формування реальних інвестиційних потоків та їх спрямування в недержавний сектор виробництва, а процес перерозподілу власності й перехід її до реальних, платоспроможних інвесторів (через фондові ринки, ПФТС тощо) порушував принцип соціальної справедливості. Наслідком стало посилення кризових явищ і зростання соціального напруження в суспільстві (1998-1999 рр.), з одного боку, і зміна стратегічних пріоритетів держави у справі приватизації – з іншого.

Головним суб’єктом приватизаційних процесів стає платоспроможний інвестор, реальний власник, абсолютна перевага віддається грошовим методам приватизації. Критерієм продажу контрольного пакета акцій, можливого повернення його державі (через 5 років) або викупу державної частки (через 3 роки) тощо стає підвищення ефективності впливу промислового інвестора на структурну перебудову відповідного ринку. Тим самим створюються сприятливі умови для появи приватних власників з довгостроковими інтересами щодо розвитку приватизованого об’єкта, утверджується нова ідеологія приватизаційних процесів, головною метою яких стає не надходження тимчасових коштів до бюджету (навіть якщо вони значні), а “реанімація” виробничої сфери, структурна переорієнтація економіки України (з урахуванням критерію зменшення питомої ваги сировинних і енергомістких галузей економіки) і зростання кількості робочих місць. Ці стратегічні напрями в зміні приватизаційної політики держави врегульовані Законом України “Про державну програму приватизації” (від 18 травня 2000 р.) і підтвердженні в посланні Президента України до Верховної Ради “Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 рр.”

Особлива увага в дисертації звертається на проблему узгодження заходів приватизації з антимонопольною політикою держави, досягнення оптимального співвідношення між секторами національного господарства, в яких конкуренція є звичайним явищем, і монополізованими секторами економіки. Станом на 1 січня 2002 р. в Україні офіційно визнано монополізованими 562 загальнодержавні ринки, на яких монополіє становище займали 378 суб'єктів господарювання; на 5626 регіональних і локальних ринках монополієм було визнано становище 3784 суб'єктів господарювання. Особливо високий рівень монополізації характерний для українських ринків постачання електроенергії, централізованого тепло-, водо-, нафтопостачання, матеріально-технічного забезпечення АПК, комунальних послуг (газопостачання населення тощо); для ринку спеціалізованих послуг морських портів тощо. За недосконалого ринку, що домінує в Україні, розвиток конкуренції все ще знаходиться на стадії формування: головна увага органів державного управління зосереджена саме на ліквідації найпростіших зловживань монополіє походження й переважно на внутрішньому ринку. Серед них – цінова дискримінація (у 2000 р. 60,7 % від загальної кількості зловживань монополієм становищем); лобіювання органами влади інтересів певних фірм (у 2000 р. - 28,01 % від загальної кількості порушень).

Показано, що невід'ємними складовими конкурентної політики за сучасних умов є: контроль за діяльністю вже реально існуючих на ринку конкурентів і їх взаємодією; аналіз діяльності потенційних конкурентів; державне регулювання суб'єктного складу ринків; припинення або обмеження монополістичної діяльності й недобросовісної конкуренції; антимонопольний контроль за економічною концентрацією; недопущення або ліквідація руйнівної іноземної конкуренції; надання державної допомоги й пільг суб'єктам господарювання з метою підтримки конкуренції і недопущення монополізації ринків; встановлення державою економічних перешкод щодо входження на ринок і виходу з нього тощо. Ці напрями реалізуються на законодавчій основі підтримки конкурентного середовища в Україні, представленої низкою законів і нормативних актів.

Нові пріоритети розвитку інституту конкуренції визначені в Указі Президента України “Про основні напрямки конкурентної політики на 2002-2004 роки” (від 19 листопада 2001 р.). Зокрема, йдеться про необхідність демонополізації найбільш “проблемних” галузей української економіки. Передбачається здійснити низку заходів щодо прискорення структурних реформ у паливно-енергетичному комплексі, галузях транспорту і зв'язку, у житлово-комунальному господарстві; запровадити з 2002 р. облік і структурний аналіз частки монополіє сектора у ВВП. Йдеться також про забезпечення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності національних товаровиробників, їх участі в конкурентній боротьбі за кордоном (насамперед мається на увазі розробка положень дієвого антидемпінгового законодавства). Стабілізація ситуації щодо антидемпінгових розслідувань у свою чергу має позитивно вплинути на становлення збалансованої

структури національного виробництва й подальшу спеціалізацію країни в міжнародному поділі праці.

У комплексі інституційних реформ особливе місце займає формування дієвого фінансового сектора. Саме наявність стабільних інвестиційних потоків зумовлює успішний розвиток реального сектора економіки, характер структурних перетворень в економіці в цілому. Показано, що загальною тенденцією державного регулювання розвитку інститутів фінансового ринку України є курс на зростання платоспроможності, надійності, капіталізацію і концентрацію капіталів. Наприклад, агрегований банківський капітал України на початок 2000 р. становив лише 4,9 % від ВВП, тоді як у країнах із перехідною економікою Центральної і Східної Європи цей показник у середньому перебуває на рівні 40 %, у країнах ОЕСР – понад 80 %.

Зроблено висновок, що для подальшого спрямування децентралізованих фінансових потоків на потреби розвитку реального сектора економіки, його структурну трансформацію (насамперед йдеться про банки) необхідно посилити тенденції до дотримання НБУ курсу на зниження облікової ставки. Так, її падіння з 45 % до 27 % протягом 2000 р. призвело до відповідного зменшення відсоткових ставок комерційних банків у національній валюті (з 56 % до 38 % річних). Як наслідок – лише за 2000 р. сума кредитів, наданих суб'єктам господарювання всіх рівнів у реальному вимірі зросла на 29 % (у 1999 р. – на 14 %), а кредити, видані в гривнях, реально збільшилися на 41 %.

Доведено, що для стабільного розвитку економіки необхідно законодавчо забезпечити правову базу щодо розширення переліку послуг фінансових установ, їх відповідність міжнародним стандартам (передусім строкові угоди, операції хеджування). Наголошено, що на відміну від іноземних банків, які в разі скорочення попиту на традиційні види послуг швидко розширюють їх асортимент, в Україні жорстка державна регламентація банківської діяльності й недостатньо розвинута система технологій обмежує ці можливості. Так, Ощадбанк виконує приблизно 70 різновидів операцій, Приватбанк – 28, у той час, як сучасний комерційний банк США виконує понад 100 видів операцій і послуг, Англії – майже 150, Японії – понад 300. Подібна ситуація характерна й для біржових, фондових і страхових установ. Крім того, якщо комерційні банки України зосереджують на своїх рахунках близько 1,9 млрд грн безготівкових коштів, поза банківською сферою (за оцінками експертів) обертається майже 9 млрд грн готівки й 10-15 млрд дол. США, що не контролюються й не оподатковуються. Залучити цю неконтрольовану грошову масу до легального обігу не можливо шляхом адміністративних, силових методів.

Удосконалення системи державного управління діяльністю фінансових інститутів має йти в напрямі усунення адміністративних бар'єрів і створення ефективної системи мотивації до інвестиційної діяльності (насамперед за допомогою податкової політики). Саме за рахунок упровадження в Україні курсу на зростання довгострокових інвестицій у реальний сектор національного виробництва (і зменшення питомої ваги спекулятивних, короткострокових операцій, у тому числі валют-

ного обміну), вбачається реальна перспектива структурної переорієнтації української економіки. За відсутності такого підходу й посилення виключно контролюючих функцій держави вірогідно передбачити подальший розвиток процесів тінізації.

Детально аналізується тіньовий сектор економіки, причини його виникнення та структура, що поєднує “чорний ринок” або “кримінальну економіку” (black market) і “паралельну економіку” (hidden, grey economy). Досліджено негативний вплив тінізації національної економіки і явищ, що її супроводжують, на структурну трансформацію українського виробництва. Недоотримання Держбюджетом регулярних надходжень від сплати податків негативно позначається на фінансуванні бюджетної сфери (насамперед освіти, науки), посилює соціальну диференціацію, погіршує рівень життя населення, соціальну структуру; робить нестабільним становище чесних підприємців і швидко підвищує лише добробут “тіньовиків”.

Показано, що створення в країні ситуації, коли держава бере на себе більше управлінських функцій, ніж вона може ефективно виконувати, надмірна “зарегульованість” призводить до поширення бюрократизму. За таких обставин “ціна підкорення закону” суттєво зростає, що зумовлює різке підвищення трансакційних витрат. Прагнучи їх мінімізувати, суб’єкти господарювання вдаються до заходів, пов’язаних із корупцією, злочинністю, переведенням легального виробництва “в тінь”. Відплив тіньових капіталів з національного ринку консервує енерго- і матеріаломістку структуру українського виробництва, посилює його сировинну орієнтацію. Критерієм господарювання для представників тіньового бізнесу стає одержання максимальних прибутків з уже діючих виробничих потужностей, “перекачування” коштів за кордон, а не реінвестування їх у реконструкцію, модернізацію та інноваційне оновлення. За різними оцінками, з України до офшорних зон і банків західних країн вивезено від 20 до 32 млрд дол. США (а в середньому річний бюджет України дорівнює 8 млрд дол). Це явище у свою чергу супроводжується сплатою винагород за нелегальні послуги банкірів, на підтримку корупції, “за охорону” тощо. Як наслідок, зростають цінові диспропорції на товари й послуги, з’являється додатковий стимул до інфляційних коливань.

Справжня стабілізація вітчизняної економіки, вихід підприємницьких структур із тіньового сектора можливі лише за умов забезпечення політичної і законодавчої стабільності, успішного здійснення в Україні регуляторної і адміністративної реформи. Доводиться, що однією з основних причин повільного темпу економічних реформ в Україні й непослідовності структурних трансформацій періоду 1992-1998 рр. є неререформованість апарату державного управління, його невідповідність потребам часу. Метою адміністративної реформи (що на думку багатьох її дослідників спізнилася щонайменше на 5-7 років) є не тільки кількісне зменшення персоналу державних службовців і скорочення бюджетних видатків на їх утримання, а насамперед зростання дієвості, мобільності державної служби. Виокремлено тісний зв’язок між рівнем компетентності влади й розвитком економіки країни, прискоренням процесів її структурної переорієнтації. Обґрунтовано як

якісні критерії оновлення державної служби: перехід від галузевого до функціонального принципу організації системи управління економікою; чітке врегулювання прав, обов'язків, відповідальності всіх гілок влади й узгодження їх дій; лібералізація державного управління, скорочення кількості контрольних служб та інспекцій; прозорість прийняття рішень у системі державного управління; кадрова політика, що ґрунтується на конкурсному доборі тощо. Оновлена система державної влади розглядається як важливий чинник прискорення процесів суспільної трансформації та активізації соціальних реформ.

Докладно розглянуто проблему оптимізації співвідношення: структурні реформи – вирішення соціальних проблем – дотримання принципів демократії – реалізація прав і свобод людини. Відповідно до теоретико-методологічних засад інституціоналізму доводиться, що соціальна політика є не тільки відображенням соціальної структури суспільства; її заходи суттєво впливають на демографічну ситуацію в країні, зумовлюють вирівнювання або диференціацію показників рівня життя, стан розвитку ринку праці, “людського капіталу” взагалі. Простежується тісний зв'язок між структурними реформами й розвитком соціальної сфери. Так, відсутність інноваційної спрямованості реорганізації виробництва спричиняє консервацію і зростання низькопродуктивної і низькокваліфікованої зайнятості населення; скорочує потребу в інженерно-технічних спеціальностях; попит на гуманітарні професії, пов'язані з розвитком освіти, охорони здоров'я, культури тощо. Така структура зайнятості посилює інтелектуальну деградацію населення й перетворює Україну в постачальника дешевої низькокваліфікованої робочої сили.

У роботі доводиться, що існуюче співвідношення рівнів оплати праці за галузями й державне регулювання цих процесів має слабкі стимули до структурних змін з огляду на інноваційну зорієнтованість, наукомісткість виробництва тощо. Найбільш привабливою за рівнем доходів залишається сфера фінансового обслуговування й посередництва (за 2000 р. заробітна плата в цій галузі становила 181 % до середньої у промисловості) і сектор ЗДУ (заробітна плата працівників апарату органів державного й господарського управління, органів управління корпоративних і громадських організацій за 2000 р. – 112,6 % до середньої у промисловості). Для порівняння: у будівництві цей показник у 2000 р. становив 86,1 %; у сфері охорони здоров'я – 44,8 %; у науці й науковому обслуговуванні – 97,4 %.

Підкреслено, що заходи офіційної державної політики щодо реформування оплати праці мають бути зорієнтовані не на її вибіркове механічне підвищення, а на зростання платоспроможності основної маси населення й реальних доходів українців (відповідно до міжнародних критеріїв і стандартів). Ця умова виступає не тільки як складова соціальної реформи, але і як вагомий фактор структурних зрушень на галузевому й відтворювальному рівні за рахунок формування стабільного попиту на внутрішньому ринку. Першочерговими серед заходів державного управління, що стимулюють соціальні реформи, мають стати: кардинальний перегляд податкового законодавства з

метою підвищення особистих доходів; заохочення населення до придбання приватної власності (у тому числі землі); запровадження сучасних мотиваційних механізмів до високопродуктивної праці (участь працюючих у розподілі прибутків, акціонуванні підприємств) тощо. Показано, що вирішення проблем безробіття, матеріального забезпечення пенсіонерів, інвалідів, молоді, що навчається потребує виваженого науково-обґрунтованого підходу в поєднанні державних і ринкових механізмів соціальної підтримки. Здійснення пенсійної реформи на нових принципах накопичувальної системи, запровадження медичного страхування, страхування на випадок безробіття тощо безперечно сприятиме впевненості всіх членів суспільства в майбутньому й підтвердить демократичну й соціальну спрямованість суспільної трансформації, що відбувається в сучасній Україні.

Четвертий розділ – *“Інтегрування України у світову економіку й структурна політика”* – присвячено проблемі визначення місця України в сучасній системі міжнародного поділу праці, пошуку власної “ніші” на світових ринках у ХХІ ст.

Стратегічною метою України є політичне й інституційне зближення із західноєвропейськими нормами господарювання, отримання асоційованого, а пізніше й повноправного членства у Європейському Союзі. Показано, що заходи державного управління щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до ЄС і структурна адаптація національного виробництва до європейських стандартів мають на меті вирішення комплексу проблем, пов’язаних з отриманням для України (не пізніше кінця 2007 р.) статусу асоційованого члена ЄС. Етапами цього процесу є вступ України до СОТ; створення зони вільної торгівлі й митного союзу з ЄС; запровадження заходів щодо вступу до валютного союзу ЄС. Передумовою “номінальної” конвергенції в межах ЄС країн-претендентів є такі критерії, як рівень інфляції, дефіцит національного бюджету, зовнішній борг, довгострокові відсотки за кредитами, курс обміну валюти тощо.

Розробка структурної політики України має враховувати вияви глобалізації і сучасні тенденції до структурної переорієнтації країн ЄС, насамперед ідеться про виконання умов “Доступного Партнерства” (Accession Partnership – AP). Згідно з положенням цього документа, підлягає узгодженню структурна політика в таких сферах діяльності: телекомунікації та інформаційні технології; вільний рух товарів; митні союзи; конкурентна політика; транспортна політика; енергетика; вільний рух капіталу; вільний рух послуг. У положеннях AP головна увага звертається на показники так званої “реальної конвергенції”, пов’язані з виміром ВВП і його структурою. Комплексний аналіз стану економіки країни-претендента до вступу в ЄС ставить за мету довести її здатність протистояти тиску з боку сильного конкурентного ринку, впевнено почуватись у загальноєвропейському просторі й не поступитися своїм місцем у міжнародному поділі праці.

Детальний аналіз структури первинних доходів інституційних секторів економіки України (за 1994-2001 рр.) за критерієм дотримання стандартів ЄС дозволив виявити досить негативні деформаційні зрушення. Так, спостерігається тенденція до підвищення частки чистих податків у ВВП

за доходами (податки на продукти, імпорт і виробництво за мінусом субсидій). Їх утримання на рівні 19,4-12,9% за 1997-2001 рр. перевищує середньоєвропейські стандарти (у країнах ЄС цей показник у середньому становить 11 %). Скоротилася частка оплати праці з 51,1% у 1992 р. до позначок у межах 39,7 - 43,0 % за 1994-2001 рр. У європейських країнах, де оплата праці є далеко не єдиним засобом заробітку (велику частину грошових доходів населення становлять доходи від власності, цінних паперів тощо), цей показник коливається на рівні 50–54 %. Негативно оцінюється той факт, що частка валового прибутку в структурі ВВП України зменшилась з майже 48 % у 1992 р. до 30,3 - 44,1 % у 1996-2001 рр. Крім того, у самому валовому прибутку значно скоротилася присутність нефінансових корпорацій, а частка змішаних доходів населення весь час збільшувалась переважно за рахунок натуралізації доходів і зростання питомої ваги індивідуальних форм діяльності. Такі негативні тенденції взагалі несумісні зі стандартами ЄС.

Як наслідок деформацій у структурі ВВП за доходами й фінансової дестабілізації в Україні спостерігаються деградаційні зміни в структурі використання ВВП: зменшення показників нагромадження основного капіталу (з 27,1 % ВВП у 1992 р. до 19 % у 2000 р.) і загальна тенденція до підвищення рівня споживчих витрат (з 63,6 % у 1992 р. до 81,4 % у 1998 р.), а також збереження негативного сальдо в зовнішній торгівлі. Фактично йдеться про “проїдання” ВВП і послаблення можливостей інвестування в майбутній розвиток. Показано, що деформована за рахунок галузей енергетичного комплексу й сировинно-напівфабрикатного виробництва традиційна галузева структура української промисловості та її похідна – структура зовнішньої торгівлі, найближчим часом навряд чи зміниться. Нарощування ж обсягів виробництва в матеріало- й енергомістких галузях, що працюють на експорт, потребує збільшення імпорту енергоносіїв. У 2000 р. мінеральні продукти (нафта, газ тощо) становили 46,9 % від загального обсягу імпорту в Україну, у той час, як машини, устаткування й механізми (електричні й механічні) – 13,9 %. Така структура зовнішньої торгівлі не відповідає стандартам ЄС.

У роботі детально досліджено зміст програм попереднього фінансування країн-претендентів до вступу в ЄС з метою вдосконалення структури їх економік для прискорення інтеграції у європейський простір. Виокремлено пріоритети діяльності таких фондів: Instrument for the Structural Policies for Pre-accession (ISPA), який здійснює координацію структурної політики в межах ЄС, фінансує проекти розвитку транспортної інфраструктури й захисту навколишнього середовища, виділяє кошти на дотримання екологічних норм і стандартів; Special Action for the Pre-accession for Agriculture and Rural Development (SAPARD) – стимулює структурні зрушення в межах регіонального розвитку, надає допомогу сільськогосподарським районам із метою ліквідації так званих “депресивних територій”, сприяє створенню на регіональному рівні нових робочих місць і досягненню відповідності показників соціального захисту людини в провінційних районах країн-претендентів загальноприйнятим стандартам Європи; фонд, що діє в межах програми EU PHARE

і надає фінансову допомогу адміністративним інститутам країн-претендентів для координації відповідності національного законодавства стандартам ЄС (із залученням коштів European Social Fund).

Для органів державного управління, у компетенції яких знаходиться розробка заходів щодо реалізації програми інтеграції України до ЄС, досить корисним є аналіз напрямів діяльності й спеціальних структурних фондів, що здійснюють фінансування виключно в пріоритетних для ЄС напрямках. Серед них: European Regional Development Fund (ERDF) – фінансує усунення існуючих регіональних диспропорцій у межах країн – членів ЄС; European Social Fund (ESF), що ставить за мету створення нових робочих місць на території країн-членів ЄС, покриває витрати на перекваліфікацію безробітних; European Agriculture Guidance and Guarantee Fund (EAGGF) – його головним завданням є підтримка ефективної структури регіональної економіки й фермерства; Financial Instrument for Fisheries Guidance (FIFG), у межах діяльності якого фінансуються підприємства рибного господарства, проекти захисту деяких морських територій, екологічні роботи.

Головними пріоритетами структурної політики ЄС залишаються проблема зниження рівня безробіття й створення нових робочих місць, фінансування проектів захисту навколишнього середовища, ліквідація “депресивних територій” (відповідно до європейських критеріїв). Їх мають дотримуватись не тільки країни Європейського Союзу, але й країни-претенденти. Отже структурна переорієнтація економіки України має відповідати й узгоджуватись з європейськими стандартами соціально-економічного розвитку.

Підкреслюється, що пристосуватися до існуючого (у тому числі в межах ЄС) міжнародного поділу праці за наявної структури виробництва Україна може лише як сировинний додаток, що постачає на світові ринки дешеві товари, сировину, напівфабрикати й стратегічні ресурси (у тому числі за демпінговими цінами). Така роль для України є не тільки непривабливою, а й дуже небезпечною, оскільки ставить її розвиток у пряму залежність від коливань світової кон’юнктури на продукцію традиційних галузей економіки (металургія, хімічна промисловість, деревообробна, легка, харчова промисловість тощо). Слід також враховувати, що розвинуті країни світу від “постіндустріального суспільства” логічно переходять на нову стадію “постекономічного”, “інформаційного” суспільства, невід’ємною складовою якого є новий тип економічного зростання – інноваційний шлях розвитку, стимулювання в промисловості структурно-інноваційних зрушень.

Показано, що для України необхідність розвитку інноваційної діяльності насамперед тісно пов’язується з оновленням застарілого устаткування й основних виробничих фондів у промисловості переважно за власні кошти підприємств. Криза неплатежів, фінансова, податкова й законодавча нестабільність вкрай ускладнює процеси модернізації та оновлення виробництва. Так, у 2000 р. частка промислових підприємств усіх форм власності, що впроваджували інновації, становила 18,0 % від загальної кількості обстежених (цей показник у 1999 р. був на рівні 13,5 %; у

1998 р. – 15,4 %; у 1997 р. – 17 %; у 1995 р. – 22,9 %; у 1994 р. – 26,0 %). Дані впровадження сучасних технологій і устаткування свідчать про уповільнені темпи цього процесу, що не можуть забезпечити інноваційного типу розвитку промисловості в Україні.

Успіх структурно-інноваційних зрушень в українській економіці потребує дієвої державної підтримки: від цільового бюджетного фінансування перспективних науково-дослідних розробок, створення сприятливого середовища для їх використання в промисловості (за рахунок податкової, амортизаційної, кредитної політики тощо) і до захисту національного інноваційно-оновленого виробництва від руйнівної конкуренції транснаціональних монополій. Як відомо, бізнес не може забезпечити довгострокове фінансування ризикованих проектів, оскільки до виробництва комерційного товару шлях складний: наукові розробки – експериментальні роботи – промисловий зразок – ризик освоєння нових і старих ринків тощо. Отже, для забезпечення безперервності суспільного прогресу саме держава має надати гарантовані інвестиції і забезпечити гарантований попит на продукти інноваційної діяльності. Стратегічною лінією реструктуризації науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні (до 2015 р.) має стати перехід переважно до програмно-цільових методів управління. Це, у свою чергу, не виключає практики диференційованого (селективного) підходу до державної підтримки програм; уведення як норми змішаного (бюджетного й позабюджетного) фінансування; розширення кола державних замовників на продукти інноваційної діяльності тощо.

Поряд із цільовою державною підтримкою інноваційного розвитку в Україні на державному рівні мають бути створені й сприятливі умови для активізації дії ринкових мотиваційних механізмів. Обґрунтовується необхідність утворення промислово-фінансових груп, у тому числі транснаціональних; горизонтальних і вертикальних холдингових компаній; науково-технічних центрів; технополісів; технопарків; активного застосування механізмів вільних економічних зон. Зазначено, що найважливішими складовими інноваційної системи в усьому світі вважається потенціал малих і середніх підприємств, що розробляють і впроваджують у виробництво ризиковані науково-технологічні проекти – так звані “венчурні” фірми, які в нашій державі майже не розвиваються.

Головною перевагою інновацій є те, що навіть країна, яка не має в достатній кількості матеріальних і фінансових ресурсів, може досягти високих темпів зростання й здійснити технологічний прорив за рахунок використання інтелектуального потенціалу нації і “людського капіталу”. Це твердження особливо актуальне для сучасної України. У роботі детально розглянуто стан і перспективи розвитку української науки, як підґрунтя до здійснення структурно-інноваційних зрушень, визначені напрями удосконалення правового поля для покращання захисту інтелектуальної власності в Україні. Зроблено висновок, що при розробці інноваційних проектів не слід сподіватися виключно на фінансову підтримку іноземних капіталів (у тому числі на кредити МВФ). Лише дієва національна державна підтримка пріоритетних сфер науки й техніки – виробництва

ресурсозберігаючого устаткування, авіаційної, ракетно-космічної техніки й технології, електронної, інформаційної технології і систем зв'язку; нових речовин і матеріалів, у тому числі функціональних, конструкційних, напівпровідникових; розвиток біотехнології тощо – дозволить Україні підвищити конкурентоспроможність економіки, здійснити структурно-інноваційний прорив і увійти до складу високорозвинутих країн світу, до ЄС на засадах рівноправного партнерства.

ВИСНОВКИ

1. Результати структурних перетворень в Україні за перше десятиліття перехідного періоду (90-ті роки ХХ ст.) не можуть бути визнані задовільними. Пасивне державне регулювання економіки протягом 1992-1998 рр., постійне зниження рівня капітальних вкладень разом з іншими чинниками призвели до посилення таких кризових явищ як спад виробництва, інфляція, різке зниження темпів оновлення виробничих фондів, послаблення соціальної орієнтації суспільних трансформацій у цілому тощо. На початок ХХІ століття в українській економіці фактично залишились не зжитими такі деформаційні явища як абсолютне превалювання I підрозділу суспільного виробництва (а в ньому частки ВПК); екстенсивний тип розвитку; сировинно-напівфабрикатна спеціалізація експорту; високі показники енерго- й матеріаломісткості тощо.

2. Головною перепоною в застосуванні сучасних, перевірених світовою практикою методів державного впливу на оптимізацію макроекономічної структури, у тому числі відтворювальних, галузевих і регіональних пропорцій, в Україні стали відсутність чітко визначених пріоритетів структурної перебудови й загальна нерозвиненість ринкових відносин. Отже, найважливішим завданням державної структурної політики в нашій країні залишається нагромадження критичної маси ринкових перетворень, для чого необхідно створити конкурентне середовище; здійснити реальну приватизацію; сформувати дієву фінансову інфраструктуру; посилити боротьбу з виявами тіньової економіки; сприяти формуванню сучасного ринку праці тощо. Лише за умов виконання цих завдань, можна реалізувати стратегію інноваційно-інвестиційного типу економічного зростання, втілити на практиці ідею структурно-інноваційних зрушень у промисловості.

3. Для досягнення макроекономічної стабілізації і сталих темпів економічного зростання непересічного значення набуває формування нової парадигми структурної політики в Україні. Її невід'ємною складовою має стати усвідомлення суті структурних перетворень як складного, багатоієрархічного явища, що поряд із традиційним підходом (оптимізація відтворювальних, галузевих, регіональних пропорцій) обов'язково має враховувати інституційні, соціальні, міжнародні аспекти процесів суспільної трансформації. Одним із головних завдань на сьогодні є посилення ролі держави в забезпеченні розвитку ринкових відносин, у тому числі шляхом оптимізації співвідношення між економічними й адміністративними методами регулювання, впровадження дієвої конкурентної, антимонопольної політики тощо.

4. Прискорення процесів оптимізації відтворювальних пропорцій ВВП в Україні, потребує впровадження дієвої політики державного регулювання розподілу доходів у суспільстві. Кінцевою метою бюджетної і податкової політики має стати зростання валового прибутку підприємств, що передбачає необхідність загального зниження податків на виробництво й непрямих податків; зменшення управлінських витрат (на потреби ЗДУ); переорієнтації (за рахунок економічних важелів) потенційних інвестиційних потоків на потреби реального виробництва; збільшення інвестиційної складової в бюджетних витратах, особливо на потреби бюджетної сфери.

5. Із метою забезпечення позитивних перетворень на галузевому рівні (виходячи з критерію зменшення сировинно-напівфабрикатної орієнтації національного виробництва й зростання питомої ваги випуску конкурентоспроможної продукції кінцевого призначення) необхідно здійснити структурно-інноваційні зрушення. Найважливішими заходами державного управління щодо цього слід вважати: сприяння процесам збільшення власних обігових коштів (тобто власних інвестиційних джерел) у секторі нефінансових корпорацій; гарантоване бюджетне фінансування освіти й науки, що створить реальні передумови для комплексного відродження науково-інтелектуального потенціалу нації як підґрунтя інноваційно-інвестиційного типу економічного зростання.

6. Головними заходами структурної регіональної політики має стати вдосконалення міжбюджетних відносин, зосередження централізованого бюджетного фінансування виключно на напрямках прогресивної реструктуризації, що мають загальнонаціональне значення (вугільна промисловість, виробництво продукції високих технологій тощо). Водночас для вирішення соціально-економічних проблем регіонального, місцевого рівня особливого значення набуває розширення бази формування місцевих бюджетів, передусім шляхом визначення статусу комунальної, муніципальної власності й прав щодо розпорядження нею тощо. Застосовані в комплексі, ці заходи забезпечать оптимізацію та ефективний розподіл обмежених ресурсів у регіональному вимірі, мінімізацію виявів диференціації регіонів, вирівнювання їх розвитку за основними макроекономічними показниками і як остаточний результат – ліквідацію депресивних територій.

7. Особливого значення для вдосконалення нової парадигми структурних перетворень у перехідній економіці України набуває позитивний світовий досвід теорії і практики неоінституціоналізму, реалізований, зокрема, у моделях соціально-орієнтованої ринкової економіки (Німеччина та ін.). Тільки на таких засадах можливо забезпечити комплексне розв'язання проблеми структурної перебудови економіки як з огляду на національні особливості, так і в контексті завдань загальної суспільної трансформації, з урахуванням соціальних, політичних, правових, екологічних та інших аспектів.

8. Неодмінною умовою створення сучасної соціально-орієнтованої ринкової економіки є посилення соціального аспекту структурної політики в напрямі дотримання принципів соціальної справедливості, з одного боку, і активізації суб'єктивного фактора як найдієвішого чинника за-

безпечення макроекономічної стабілізації і сталого економічного зростання – з іншого. Для виконання цієї умови на державному рівні необхідно здійснити реформу оплати праці (з огляду на міжнародні критерії і стандарти); забезпечити умови зростання реальних доходів і платоспроможності населення; заохочувати до придбання приватної власності, посилювати схильність людини до інвестицій тощо.

9. Для вдосконалення стратегії і тактики структурної політики в Україні необхідно дотримуватись вимог, що висуваються до країн-претендентів на членство в інтеграційних угрупованнях міжнародного співтовариства, передусім ЄС. Урахування положень Accession Partnership (AP) і спрямованості структурної трансформації в межах європейської економіки (основні напрями якої фінансуються за рахунок структурних фондів ЄС), узгодженість основних пріоритетів структурних перетворень в Україні з вимогами вдосконалення структури економіки європейських країн виступає дієвим важелем впливу на формування якісно нової парадигми суспільної трансформації нашої держави в XXI сторіччі.

10. Для зростання конкурентоспроможності як головної умови входження України в ЄС загальноприйнятою практикою господарювання мають стати дієва підтримка прогресивних структурно-інноваційних зрушень: державна експертиза інновацій; розробка й цільове бюджетне фінансування державних науково-технічних програм пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки; узгодження положень податкової, амортизаційної, кредитної, митної політики для надання пільг і створення сприятливих умов щодо розвитку інноваційної діяльності. Пріоритетного значення набувають програмно-цільові методи управління у сфері інноваційної і науково-технічної діяльності, державне заохочення національних товаровиробників до запровадження інноваційних проектів тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

МОНОГРАФІЯ

1. Біла С. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 408 с.

СТАТТІ В НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАННЯХ

2. Біла С. Структурна політика в перехідній економіці України: теоретико-методологічний аспект // Вісн. УАДУ. – 1999. – № 1. – С. 107-117.

3. Біла С. Проблеми створення сприятливого інвестиційного клімату в процесі структурних перетворень економіки України // Вісн. УАДУ. – 1999. – № 2. – С. 95-107.
4. Біла С. Приватизаційні процеси та проблеми реформування соціальної сфери в Україні // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 1. – С. 72-79.
5. Біла С. Державне регулювання приватизаційними процесами як передумова структурної трансформації економіки України // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 2. – С. 99-112.
6. Біла С. Державне регулювання фінансування структурної трансформації економіки України // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 3. – С. 202-211.
7. Біла С. Державне управління структурно-інноваційними зрушеннями в економіці України // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 4. – С. 66-78.
8. Біла С. Роль держави у формуванні конкурентного середовища як передумови структурних перетворень економіки України // Вісн. УАДУ. – 2001. – № 1. – С. 81-91.
9. Біла С. Сучасні тенденції державного регулювання відтворювальної структури економіки України // Вісн. УАДУ. – 2001. – № 2. – Ч. II. – С. 86-99.
10. Біла С. Моделювання державного впливу на структурну трансформацію реального сектора економіки України // Вісн. УАДУ. – 2001. – № 3. – С. 80-91.
11. Біла С. Тенденції оптимізації структурних пропозицій соціально-економічного розвитку України // Вісн. УАДУ. – 2001. – № 4. – С. 90-101.
12. Біла С. Проблеми структурної політики держави в економічній літературі України та Росії в першій третині ХХ століття // Економіка України. – 1999. – № 12. – С. 73-80.
13. Біла С. Тіньова економіка та її вплив на структурне трансформування українського виробництва // Економіка України. – 2000. – № 10. – С. 54-61.
14. Біла С. Державне регулювання галузевої структури економіки України // Економіка України. – 2001. – № 5. – С. 30-38.
15. Біла С. Проблеми малого бізнесу та шляхи їх вирішення в процесі реформування місцевого самоврядування // Зб. наук. пр. УАДУ. – К.: Вид-во УАДУ / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. 1999. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 95-101.
16. Біла С. Вплив зовнішньої заборгованості на структурну переорієнтацію економіки України // Зб. наук. пр. УАДУ / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Вип. 1. – С. 152-160.
17. Біла С. Регіональний зріз структурної політики в перехідній економіці України // Зб. наук. пр. УАДУ / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Вип. 2: В 4 ч. Ч. IV. – С. 8-15.
18. Біла С. Державне управління процесами структурного інтегрування України у світовий економічний простір // Зб. наук. пр. УАДУ. – К.: Вид-во УАДУ / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. 2001. – Вип. 1. – С. 80-95.

19. Біла С.О. Структурна переорієнтація регіональної економіки – важливий фактор відродження України // Актуальні проблеми держ. упр.: Наук. зб. – Х.: Харків. філіалу УАДУ, 2000. – № 2(7). – С. 76-86.
20. Біла С.О. Соціальна захищеність людини: гарантії, тенденції, прогнози // Актуальні проблеми держ. упр.: Наук. зб. – Х.: Харків. філіалу УАДУ, 2000. – № 3 (8). – С. 157-165.
21. Біла С.О. Інституційні реформи як складова структурної трансформації економіки України // Актуальні проблеми держ. упр.: Наук. зб. – Х.: Харків. філіалу УАДУ, 2001. – № 1(9). – С. 151-161.
22. Біла С. Теорії структурної перебудови ринкового господарства // Командор. -1999. – № 3-4. – С. 19-22.
23. Біла С. Адміністративна реформа і структурна переорієнтація економіки України // Командор. – 2000. – № 1. – С. 18-21.
24. Біла С. Інтеграційні аспекти структурної політики України (співробітництво з ЄС) // Командор. – 2000. – № 2-3. – С. 26-30.
25. Біла С. Реформування державної служби в Україні // Командор. – 2001. – № 1. – С. 2-4.
26. Біла С.О. Маріупольський феномен (Розвиток місцевого самоврядування і малого підприємництва у контексті структурних зрушень в економіці України) // Віче. - 1999. – № 6. – С. 56-69.
27. Біла С. Структурно-інноваційні пріоритети // Віче. – 2000. – № 8. – С. 44-56.

СТАТТІ В ЗАКОРДОННИХ ВИДАННЯХ

28. Белая С.А. Структура внешней торговли Украины в контексте мировых интеграционных процессов // Экономика России на пороге XXI века: Сб. ст. студ., аспирантов и молодых ученых России и стран СНГ. – СПб., 1999. – С. 18-33.
29. Белая С.А. Структурные приоритеты интеграции России и Украины // Международные экономические отношения России в XX веке: Сб. науч. ст. – СПб.: Изд-во “МиФ”, 2000. – С. 8-18.
30. Белая С.А. Инновационные аспекты структурной трансформации экономики Украины // Инновации. – СПб., 1999. – № 9-10 (26-27). – С. 88-92.
31. Белая С.А. Государственное регулирование структуры собственности на Украине как составляющая институциональных изменений переходного периода // Проблемы переходной экономики: Сб. науч. тр. / Отв. ред. доц. М.Я. Ершова. – Новосибирск: НГУ, 2000. – С. 53-61.
32. Svetlana Belaia. Politica financiară și influența ei asupra reorientării structurale a industriei. Economie and Finanțe Revista de teorie și practică economico-financiară. – CHIȘINAU, Republica Moldova SIBIU, 2000. – N 1 (32). – С. 69-77.
33. Белая С.А. Структурные преобразования промышленности Украины в условиях переходной экономики // Актуальные проблемы экономической теории и предпринимательства в условиях трансформации

економики: *Международ. сб. науч. тр. / Отв. ред. Г.М. Самошилова. – Омск: Омск. гос. ун-т, 2001. – С. 21-25.*

34. Бєлая С.А. Тенденции структурной трансформации аграрного сектора в условиях переходной экономики Украины // *Вестн. Омск. гос. аграр. ун-та. – 2001. – № 1. – С. 114-121.*

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ, МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЙ

35. Біла С.О. Виступ на конференції Структурна політика і ринкова трансформація економіки України // *Банківська справа. – 1999. – №1 (25). – С. 61-62.*
36. Біла С.О. Теорії структурних трансформацій та їх розвиток у світовій економічній літературі // *Економічна теорія: сучасна парадигма та її еволюція на порозі ХХІ століття: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 1-2 берез. 2000 р. / Відп. ред. В.Д. Базилевич. – К., 2000. – Ч. 2. – С. 54-55.*
37. Біла С.О. Сучасне значення теорій інформаційно-структурних зрушень // *Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання): Матеріали міжнар. наук.-метод. конф. 26-27 квіт. 2000 р. / Відп. ред.: І.Й. Малий, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2000. – С.104-106.*
38. Біла С.О. Державне регулювання земельних відносин як фактор структурних перетворень економіки України // *Власнісний статус і проблеми раціонального використання земель: Матеріали міжнар. наук. конф.: в 2 ч. Ч. 1. Київ, 29-31 трав. 2000 р. / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України; Редкол.: С.І. Дорогунцов (відпов. ред.). – К.: РВПС України НАН України, 2000. – С. 113-116.*
39. Біла С.О. Державне управління регіональним розвитком як фактор забезпечення економічної безпеки // *Стратегія економічного розвитку регіонів в умовах адміністративної реформи в Україні: Тези наук.-практ. конф., 17 трав. 2000 р. – Х.: Харків. філіал УАДУ, 2000. – С. 106-108.*
40. Біла С.О. Фахова підготовка державних службовців як чинник активізації структурної трансформації економіки України // *Педагог. Науки. Зб. наук. пр. – Вип. 17. – Херсон: Олді-плюс, 2001. – С. 224-229. (Тези доп. на Міжнар. наук.-практ. конф. “Розвиток та перспективи соціально-правової роботи в Україні: проблеми та кадрове забезпечення”, Херсон, 8-9 верес. 2000 р.).*
41. Біла С.О. Державне управління структурною трансформацією ринку праці за умов перехідного періоду в Україні // *Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки: Наук. доп. / Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19-20 верес. 2000 р., Відп. ред. чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, проф. С.І. Дорогунцов. – Т. 2. –К., РВПС НАНУ, 2000. – С. 278-285.*
42. Біла С.О. Вплив економічних реформ на розвиток місцевого самоврядування в Україні // *Державне управління та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. УАДУ: В 6 ч. Ч.1. / За заг. ред. Г.І. Мостового. – Х.: Харків. філіалу УАДУ, 2001. – С. 20-22.*

43. Белая С.А. Влияние реформ С.Ю. Витте на структурные изменения экономики украинских земель и их освещение в научной экономической литературе конца XIX – начала XX века // С.Ю. Витте – выдающийся государственный деятель России: Тезисы докладов и сообщений науч. конф., посвященной 150-летию со дня рождения С.Ю. Витте – СПб., 1999. – С.129-131.
44. Белая С.А. Государственная политика обеспечения социальной справедливости в процессе структурных изменений переходной экономики Украины // Рыночная экономика и стратегия безопасного развития личности: Материалы междунар. науч.-практ. конф., 14 октяб. 1999 г.: Сб. ст. – СПб.: Секретариат Совета Межпарламентской Ассамблеи государств - участников СНГ, 2000. – С. 152-158.
45. Белая С.А. Перспектива интеграции России и Украины в контексте структурной политики переходного периода // Экономический строй России: прошлое, настоящее, будущее: Тезисы докл. и выступлений, 21-23 сентяб. 2000 г. – Секции 6-11. – СПб., 2000. – С. 54-55.
46. Белая С.А. Анализ структурных аспектов экономической политики в трудах украинской диаспоры (эмиграция 1919-1939 гг.) // Зарубеж. Россия. 1917-1939 гг.: Сб. ст. – СПб.: Изд-во “Европейский Дом”, 2000. – С. 130-134.
47. Біла С.О. Деякі аспекти поліпшення інвестиційного клімату в регіонах як складова структурної трансформації економіки України // Прометей: регион. сб. науч. тр. по экономике. – Д.: Юго-Восток, 2000. – Вып. 2 (3). – С. 134-138.
48. Belaia S.A. Reglementarea de stat a sprijinului financiar privind businessul mic ca o componenta a politicii structurale a Ucrainei // Strategii ei modalitǎrii de intensificare a colaborǎrii dintre Moldova ei Romǎnia in condiȃiile extinderii uniunii Europene spre est / Simpozion etinuoific internaȃional, 28-29 septembrie 2000. – Editura ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE DIN MOLDOVA. – Vol. 2. – Chiinǎ, 2000. – С. 141-144.
49. Белая С.А. Структурные аспекты региональной политики на Украине // Теория и практика развития регионов России. Материалы III междунар. науч.-практ. конф., Пермь, 16-17 нояб. 2000 г. – В 2-х ч. – Ч. I. – Пермь, 2000. – С. 15-18.
50. Біла С.О. Ринкова трансформація соціальної сфери як запорука демократизації українського суспільства // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 29 верес. – 1 жовт. 2000 р.). – К.: Центр освітніх ініціатив, 2001. – С. 97-111. – (Демократична освіта).
51. Біла С.О. Напрями державного регулювання мінімізації структурних диспропорцій на регіональному рівні // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 15-16 трав. 2001 р. – К.: Ніка-Центр, 2001. – С. 191.

АНОТАЦІЇ

Біла С.О. Структурна політика в системі державного регулювання економіки в умовах суспільної трансформації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – галузеве управління. – Українська Академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2002.

У дисертації вперше проведений комплексний аналіз структурної політики держави в умовах трансформаційних ринкових перетворень. Наведена історико-економічна ретроспектива розгляду теми, розкрито значення різних течій економічної думки, зокрема, неоінституціоналізму у вирішенні досліджуваної проблеми. Дається оцінка державних програм структурної перебудови економіки України, розроблених у 1995-2001 рр. Напрями удосконалення приватизаційної, фінансової, податкової, інвестиційної політики тощо розглянуті в контексті завдань макроекономічної стабілізації, оптимізації структурних пропорцій на відтворювальному й галузевому рівнях, а також у територіальному аспекті. Проаналізовані можливості розв'язання паливно-енергетичної проблеми, активізації структурно-інноваційних перетворень, ефективність територіально-адміністративної реформи, що передбачається в Україні. Досліджено взаємозалежність між інституційними перетвореннями, створенням розвинутої ринкової системи й практичною реалізацією структурних реформ. Значна увага приділена заходам, необхідним для реальної інтеграції України в ЄС.

Ключові слова: структурна політика, державне регулювання, оптимізація відтворювальних пропорцій; галузева, регіональна структура; інституціональні реформи; структурно-інноваційні перетворення.

Белая С.А. Структурная политика в системе государственного регулирования экономики в условиях общественной трансформации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора наук государственного управления по специальности 25.00.05 – отраслевое управление. – Украинская Академия государственного управления при Президенте Украины. – Киев, 2002.

В диссертации впервые проведен комплексный анализ структурной политики в системе государственного регулирования экономики как сложного и многоуровневого явления, выявлена её связь с процессами глобальных трансформационных преобразований общества в условиях перехода от командно-административной системы к современным рыночным отношениям. Дается краткая историко-экономическая ретроспектива формирования различных подходов к проблеме государственного регулирования экономики в том числе взглядов известных экономистов

начала XX в. (М. Туган-Барановского, П. Струве, П. Фомина), экономистов-рыночников 20-х гг.; прослеживается влияние на становление концепции структурной политики государства в переходной экономике западных либеральных и неолиберальных, кейнсианских и неокейнсианских направлений, их интерпретации применительно к специфическим условиям Украины (работы А. Алымова, Л. Бесчастного, В. Гееца, В. Коломойцева, А. Чухно и других). Особое внимание уделено теориям неинституционализма как наиболее перспективным для современного этапа трансформационных процессов в Украине.

Исследуются основные направления и содержание структурных преобразований в Украине на начальном этапе переходного периода. Проведён детальный анализ экономических результатов приватизации, преобразований финансовой системы, осуществления налоговой и инвестиционной политики государства. Дана оценка содержания и научно-практического значения государственных программ структурной перестройки экономики Украины, разработанных в 1995-2001 гг.

В диссертации рассмотрена структурная политика в контексте задачи макроэкономической стабилизации; показаны направления государственного регулирования процессов оптимизации пропорций воспроизводственной, отраслевой структуры экономики Украины, а также в аспекте выравнивания региональных диспропорций социально-экономического развития. Выявляются и прослеживаются основные тенденции в изменении отраслевой структуры промышленности Украины, определены задачи и направления её совершенствования. Проанализированы пути возможного решения топливно-энергетической проблемы, обеспечения государственной поддержки инновационного типа экономического роста, активизации структурно-инновационных преобразований. Предложена эконометрическая модель, иллюстрирующая эффективность государственного влияния на процессы оптимизации воспроизводственных пропорций, структурную трансформацию отраслевой экономики. В аспекте совершенствования региональной политики проанализирована эффективность планируемой в Украине территориально-административной реформы.

Особое внимание в работе уделяется комплексу проблем осуществления институциональных реформ, анализу их влияния на структурные преобразования на различных уровнях национальной экономики (воспроизводственном, секторном, отраслевом, региональном) и в связи с процессами общественной трансформации в целом. Прослеживается зависимость между активизацией институциональных преобразований, созданием развитой рыночной системы и практической реализацией структурных реформ. Исследованы блоки взаимосвязей: приватизация - формирование новой структуры собственности; демонополизация - развитие конкурентной среды; формирование развитых финансовых институтов – финансирование структурных реформ; детенизация экономики – развитие бизнеса; социальные реформы, политика доходов – и опти-

мизация на этой основе воспроизводственных, отраслевых пропорций экономики, социально-экономической структуры общества.

Значительное внимание в работе уделено проблеме реальной интеграции Украины в ЕС, её законодательному, политическому и институциональному сближению с западноевропейскими нормами хозяйствования. Проанализированы направления формирования и финансирования структурных фондов ЕС, требования к усовершенствованию социально-экономической структуры стран-претендентов как главного условия для получения статуса ассоциированного члена Европейского Союза. Выявлены резервы и приоритеты повышения конкурентоспособности украинской экономики за счёт структурно-инновационных сдвигов, увеличения удельного веса высокотехнологических, инновационных продуктов и услуг в общей структуре промышленного производства.

Ключевые слова: структурная политика, государственное регулирование, оптимизация воспроизводственных пропорций; отраслевая, региональная структура; институциональные реформы; структурно-инновационные преобразования.

Bila S. Structural policy in a governmental regulation system of economy in conditions of public transformation. - Manuscript.

The thesis for a Doctor of Sciences Degree (Public Administration) by Speciality 25.00.05 – Sectoral Administration: Ukrainian Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine, Kyiv, 2002.

For the first time in the dissertation the author conducted the complex analysis of the structural public policy in the conditions of market economy transformations. In the work was made a short historical and economic retrospective of the problem, was studied the neo-institutional issue. The author did an evaluation of the state programs of structural rebuilding of the Ukrainian economy, proposed in 1995-2001. The approaches to privatisation, financial, investment and tax policies improvement were researched by the author in the context of macroeconomic stabilisation, optimisation of structural proportions on the branch level as well as on the territorial level. The analysis of possible decisions on energy issues, activation of structural and innovative transformations was conducted. The author studied the efficiency of the territorial and administrative reforms expected to be hold in Ukraine. The work researches interrelations between institutional transformations, developed market system, and practical realisation of the structural reforms in the country. The author pays much attention in her dissertation to the integration of Ukraine into EU.

Key words: structural policy, governmental regulation, optimization of reproduction proportions; sector, branch structure; regional structure, institutional reforms; structural - innovational conversions.